

**ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ
ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ Ε. ΤΣΙΡΟΠΟΥΛΟΥ***

(22.10.1930 – 23.02.2017)

του Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου
Όμοτίμου Καθηγητού του Παν. Αθηνών

Ακριβέστερο προσδιορισμό για την έννοιολόγηση του τίτλου και του περιεχομένου της αποψινής μου ομιλίας δεν θα βρίσκαμε άλλον από αυτόν που περιέχεται σε απόσπασμα από το βιβλίο του *Η μαρτυρία του ανθρώπου* (Αθήνα 1966, σ. 280 κ.έ.).

Η θρησκεία αποκρίνεται στον πιο βαθύ καημό του ανθρώπου: τον καημό της αθανασίας. Είναι ή σχεδία που τον φέρνει, μέσα απ' το φόβο και περνώντας τον απ' το τρομερό ρίγος του χάους, στο ακρωτήριο της πίστης και της ελπίδας. Τον λυτρώνει από τον παραλογισμό, του αποκαλύπτει τις έσχατιές της αλήθειας – τον σκοπό της επίγειας παρουσίας του και την μετά θάνατο πραγματικότητα— και υπερπληρώνει την ψυχή του με τον εύλογημένο ζήλο της αγιότητας.

Η θρησκεία είναι το έργο της φανέρωσης του Θεού στον άνθρωπο και ή συμπόρευσή τους μέσα στην εποχή της ελευθερίας και της ευθύνης που είναι ό βίος αυτός.

Φανερό πως μιλώντας για θρησκεία, έχουμε ουσιαστικά στο νοῦ μας τον Χριστιανισμό, τή θρησκεία που δεν τεχνουργήθηκε απ' το μεταφυσικό δέος του ανθρώπου αλλά' αποκαλύφθηκε απ' τον ίδιο το Θεό και αδιάκοπα αποκαλύπτεται στους πιστούς δια τής Εκκλησίας.

Η θρησκεία –ή χριστιανική θρησκεία— είναι τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τῆς ζωῆς...

Δικαιούμεθα, λοιπόν, μιλώντας για θρησκευτικά στοιχεία στη ζωή και το έργο του Κώστα Ε. Τσιρόπουλου να εννοήσουμε τὰ χριστιανικά στοιχεία, γιατί αυτά προσιδιάζουν στη ζωή και το έργο του. Όπως όλοι

---

* Τò κείμενο παρουσιάστηκε σε δύο τιμητικές εκδηλώσεις για τὸν Κώστα Ε. Τσιρόπουλο. Ἡ πρώτη ἔλαβε χώρα στὴν Ἐθνικὴ Ἐταιρεία τῶν Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, Αἴθουσα Στοᾶς τοῦ Βιβλίου τὴν Δευτέρα 20 Νοεμβρίου 2017 καὶ ἡ δεύτερη στὴ ΧΕΝ Κηφισιάς, στίς 30 Ἰανουαρίου 2018. Περιελήφθη στὸν [Τιμητικό Τόμο](#) πὸν ἀφιέρωσε ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν γιὰ τὰ δεκαπέντε χρόνια χρηστῆς ποιμαντορίας του, στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος κ. Ἰερώνυμον Β' (σ. 771-778). [Ὁ τόμος παρουσιάστηκε ἐπισημῶς](#) στὴν Κεντρικὴ Αἴθουσα τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν στίς 14 Ἰουνίου 2023.

γνωρίζουμε βίωσε στὰ κατάβαθὰ του μία ολοκληρωμένη πίστη καὶ σχέση μετὸν Θεό. Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα στοιχειοθετοῦν σὰν σὲ μονοτυπία φιλοκαλική τὸν βίο καὶ τὴν πολιτεία του. Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα δὲν ἐπιτρέπουν στὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου τούτου νὰ γίνουν στοιχεῖα πού θὰ «στοιχειώσουν» καὶ θὰ διασκορπίσουν τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ. Τὸ ἔργο του μεταποιήθηκε σὲ ἐργόχειρο καὶ ἡ ζωὴ του ὅλη ἀφιερώθηκε στὴν ἐργασία τῶν ἐντολῶν.

«Τώρα –ὅπως ἔγραψε ὁ Διονύσης Κ. Μαγκλιβέρας στὶς *Ἀπώλειες*, περ. Φρέαρ ἀρ. 19, Ἰούλιος 2017– ὁ Κώστας Ε. Τσιρόπουλος βρίσκεται κοντὰ στὸν Δημιουργό του. Στὸν Θεὸ πού πίστεψε, λάτρεψε καὶ ὑπηρέτησε μετὰ κατάνυξη». Συμμετέχουμε ὅλοι στὴν λύπη γιὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ ἐκλεκτοῦ καὶ μοναδικοῦ φίλου πού ἔφυγε ἀπὸ κοντὰ μας. Τὸ συναίσθημα αὐτὸ, πού διακατέχει ὅλους μας, τὸ διατύπωσε τόσο ἐκφραστικὰ στὸ ἐσώφυλλο τῆς πρόσκλησης πού λάβαμε ἡ Λένα Παπᾶ.

«Κι ἀκόμα δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω

νὰ παραδεχτῶ:

Μὲ τόσο φῶς στεφανωμένος

τόσες μαγνητικὲς

λάμψεις, τόσες αὔρες

γύρω του θεϊκὲς

Πῶς

τὸν ἤπιε αἰφνίδια μονομιᾶς

ἓνα τόσο τραγικό,

βαθύ, αἰώνιο σκοτάδι».

Ἄς εἴμαστε ὅμως βέβαιοι, μετὴν βεβαιότητα πού μόνο ἡ πίστη τῶν ἄλλων καὶ ἡ πίστη μας μπορεῖ νὰ διαβεβαιώσει, ὅτι ὁ Κώστας, ὁ δικός μας Κώστας Τσιρόπουλος, μετὸ μοναδικὸ ἀνεπανάληπτο «ἄνθρωπονύμιο»:

«Ἀνέβηκε (ἀνεβαίνει) μοναχὸς καὶ ὀλόλαμπρος

Τόσο πιωμένος ἀπὸ φῶς πού φαίνεται ἡ καρδιά του»

(Ὀδυσσεᾶς Ἑλύτης),

γιὰ νὰ ἀναπαυθεῖ ἐν εἰρήνῃ στοὺς κόλπους Ἀβραάμ, ἐν χειρὶ

Θεοῦ, πού τόσο ἀγάπησε στὴ ζωὴ του.

Μαρτυρίες γιὰ τὴν χριστιανικὴ του βιωτὴ

Ἄς πάρουμε, ὅμως, τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχή. Στὴ ροὴ τοῦ λόγου μου θὰ παραθέσω ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προσωπικὲς μου ἐντυπώσεις καὶ πληροφορίες πού εἶχαν τὴν καλοσύνη πολὺ δικοί του ἄνθρωποι νὰ μοῦ τὶς

ἐμπιστευτοῦν καὶ νὰ ξεκαθαρίσουν ἔτσι ἓνα τοπίο, πού ἐγώ ἀπό μόνος μου δὲν θὰ μπορούσα νὰ γνωρίζω. Τοὺς εἶμαι εὐγνώμων.

Εἶχε τὴν τύχη νὰ ἀνατραφεῖ χριστιανικὰ καὶ νὰ ἔχει, ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ τὴν ἐκπαιδευτικὴν θεοῦ τῆς Ἑλένης Σαμαρᾶ, μία συνεπῆ καὶ συστηματικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀγωγή. Ἡ θεοῦ, μία προικισμένη δασκάλα, ἦταν ἐπικεφαλῆς τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων τῆς Λάρισας.

Στὰ πρῶτα του φοιτητικὰ χρόνια στὴ Θεσσαλονίκη, μένοντας στὸ οἰκοτροφεῖο τοῦ Συλλόγου «Ἀπολύτρωσις», πού διηύθυνε ὁ π. Τιμόθεος Παπαμιχαήλ, εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐμβαθύνει στὴν Ἁγία Γραφή μὲ τὴν ἐμπνευσμένη μελέτη ἀγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων ὑπὸ τὴν καθοδήγησι τοῦ π. Τιμοθέου. Μικρὸ μέρος τῶν ἐντυπώσεων καὶ τῶν σχολίων τοῦ νεαροῦ φοιτητῆ βρίσκουμε ἀποτυπωμένο στὴν *Ἀνάγνωσι τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἱεροῦ Εὐαγγελίου* (Ὁ Μικρὸς Ἀστρολάβος 14, Ἀθήνα 2007, 88 σ.). Παρατηρήσεις πού δείχνουν τὴν εὐαισθησία του γιὰ ὅλα σχεδὸν τὰ προβλήματα καὶ τὰ θέματα πού θὰ τὸν ἀπασχολήσουν στὸν μετέπειτα βίον καὶ τὸ ἔργο του.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή πηγὴ τῆς βαθύτερης πνευματικότητός του ὑπῆρξε ἡ ἀγάπη του καὶ ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὴν Θεοῦ Λειτουργία. Γνώριζε ἐπακριβῶς τὸ τυπικὸ τῆς καὶ τὶς ἄλλες ἀκολουθίες καὶ ἱεροτελεστίες τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἡ ἀκριβὴς γνώση τῆς Θεοῦ Λειτουργίας καὶ ἡ βαθιὰ καὶ ἀριστη κατανόησι ἐκ μέρους του τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσας -τὰ «τρίτα ἑλληνικὰ» ὅπως τὰ χαρακτήριζε ὁ ποιητῆς Θεόφιλος Δ. Φραγκόπουλος- τὸν ὥθησαν νὰ ἐμβαθύνει καλύτερα στὸ νόημά της. Εὐτυχῆσαμε, ὡς ἀναγνώστες νὰ μετέχουμε μὲ πρόσκλησή του στὸν *Μυστικὸ Δεῖπνο* του καὶ νὰ ἐντρυφήσουμε στὰ *Σχόλια* πού ἔκανε στὴ Θεοῦ Λειτουργία (1965 καὶ 1980).

Ἐγραφε στὸν Πρόλογο τοῦ *Μυστικοῦ Δείπνου*:

«Προσευχῆθηκα καὶ τὸ βράδι τῆς Πρωτοχρονιάς τοῦ 1965 ἄρχισα νὰ γράφω. Εἶναι φανερὸ πὼς τὸ βιβλίον αὐτό, πού γεννήθηκε ἀπὸ μία ἐσωτερικὴ ἔξαρσι μέσα σὲ δυόμισι μῆνες, δὲν εἶναι θεολογικόν, οὔτε σοφόν. Εἶναι κείμενον ἐξομολογητικόν, βιβλίον τῆς ἀνήσυχης καρδιάς πού προσπαθεῖ νὰ συζητήσει μὲ τὸν Θεὸ ὀρθόδοξα, δηλαδὴ μὲ τὴ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας» (σ. 7). Τὸ βιβλίον αὐτό ἦταν καρπὸς τῆς «ἐπιθυμίας του νὰ σχολιάσει τὸ κείμενον τῆς Θεοῦ Λειτουργίας καὶ νὰ τὸ ἀντιπαραθέσει στὴν ἐποχὴ του».

Γράφοντας αὐτὸ τὸ βιβλίον ὁμολογεῖ: «Ἐνακρίθηκε ὅλη μου ἡ ζωὴ, ὀλόκληρον τὸ παρελθόν μου ἀπὸ τὸ βιβλίον αὐτό. Δοξασμένο τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ» (σ. 7-8). Ὅλος ὁ σχολιασμὸς συνιστᾶ μία μυσταγωγία πού ὀδηγεῖ στὸ βαθύτερον νόημά της καὶ ἐκβάλλει στὴ λειτουργία τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμον.

Γράφει χαρακτηριστικά στον Έπίλογο: «Χωρίς νὰ λειτουργεῖ ὁ Θεὸς μέσα στὸ σύμπαν, τίποτε ἀληθινὰ δὲν λειτουργεῖ καὶ ὅλα ἀπομένουν ἀδρανῆ. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει κίνηση τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ “κατ’ εἰκόνα στὸ καθ’ ὁμοίωσιν”» (σ. 215).

Με μία τέτοια ὑψηλὴ θεώρηση τῶν δρωμένων μέσα στὴν Θεία Λειτουργία, καταλαβαίνετε ὅτι ὁ παραμικρὸς θόρυβος ἐκ μέρους τῶν πιστῶν ἢ μία ἐλάχιστη παρατυπία, εἴτε ἐκ μέρους τῶν λειτουργῶν εἴτε ἐκ μέρους τῶν ψαλτῶν, τὸν ἐνοχλοῦσε ἀφάνταστα καὶ γινόταν ἀφορμὴ πολλὲς φορὲς νὰ ἐξέρχεται τῆς Ἐκκλησίας κάνοντας μετὰ παρατηρήσεις γιὰ τὸ ἀπαράδεκτον τέτοιων συμπεριφορῶν.

Συμμετείχε μὲ μεγάλη εὐλάβεια στὴ Θεία Λειτουργία. Κοινωνοῦσε συχνὰ καὶ ἐπέμενε νὰ ἀκολουθεῖ τὴ συμβουλὴ τῆς μητέρας του νὰ πηγαίνει νηστικὸς στὴν Ἐκκλησία ἀνεξαρτήτως συμμετοχῆς του στὴ Θεία Εὐχαριστία, γιὰ νὰ πάρει νηστικὸς καὶ τὸ ἀντίδωρο παρόλο ὅτι ἦταν ὑποτασικὸς καὶ κάποιες φορὲς βίωσε λιποθυμικὰ ἐπεισόδια κατὰ τὴ διάρκειά της.

Ἀλλὰ καὶ στὴν μικρὴ του κατ’ οἶκον Ἐκκλησία, στὸ σπιτικό του, εἶχε ἀπαράβατες συνήθειες:

- Προσευχόταν πρωί-βράδυ καὶ ὅταν ἔβγαινε ἀπὸ τὸ σπίτι του.
- Ἄναβε καθημερινά, μέρα-νύχτα, τὸ καντήλι του καὶ ζώσης τῆς μητέρας του. Μάλιστα προσπαθοῦσε νὰ διατηρήσει τὶς ἡμέρες τοῦ Πάσχα ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ πολὺ τὸ ἅγιο φῶς.
- Ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν ἀναστάσιμη Θεία Λειτουργία, ὅπως καὶ τὴν Πρωτοχρονιάτικη, συνήθιζε νὰ διαβάζει πάντα ἓνα κείμενο περὶ αγάπης.
- Μῆνες πρὶν τὴν κατάληξή του ἔνιωθε τὴν ἀνάγκη νὰ ξεκινάει τὴν ἡμέρα του μὲ ἓνα προσκύνημα στὸν Ἱερὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ τοῦ Ἱπποκρατείου Νοσοκομείου. Μὲ τὸ ἄναμμα τοῦ κεριοῦ καὶ τὴν προσευχή του αἰσθανόταν μία ἀπέραντη εὐχαρίστηση.

Ὅλα αὐτὰ σκιαγραφοῦν ἢ καλύτερα φωτίζουν τὸν ὅλο ἄνθρωπο Τσιρόπουλο.

Ἡ πίστη στὴ ζωὴ του

Υπήρξε συνειδητὰ πιστὸς σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ, δίχως νὰ αἰσθάνεται ὅτι ἡ βαθιὰ του πίστη τοῦ στεροῦσε τὴν ἐλευθερία του. Αὐτὸς ὁ συνδυασμὸς πίστεως καὶ ἐλευθερίας ἦταν κάτι ποὺ ἔκανε ἐντύπωση στοὺς ἄλλους. Ὁ μνημονευθεὶς ποιητὴς Θεόφιλος Δ. Φραγκόπουλος ἐξομολογεῖτο στὸν Ἡλία Κεφάλαι: «Τὸν ζηλεύω, τὸν ζηλεύω γιὰ ἓνα ἀνάποδο πρᾶγμα ποὺ

συμβαίνει σ' αυτόν. Αυτός πιστεύει και είναι ελεύθερος. Πιστεύει ανεπιφύλακτα στο Θεό. Έγώ δέν πιστεύω και είμαι σκλάβος τών φόβων μου. Αυτό πιά είναι μία άκατανόητη άντινομία. Γιατί ελεύθερος θά έπρεπε να ήμουν εγώ» (Λάμψη και γνώφος, σ. 11).

Αυτήν τήν άντινομία τή συναντάμε και στην προσωπική εκτίμηση τής Νίκης Καλτσόγια-Τουρναβίτη (Έκφραση τιμής στον Κώστα Ε. Τσιρόπουλο), όταν αντιπαρέβαλε τόν Κώστα Τσιρόπουλο με τόν Νίκο Καζαντζάκη: «Ο Τσιρόπουλος είναι ελεύθερος επειδή πιστεύει στο Θεό ενώ ο Νίκος Καζαντζάκης ήταν ελεύθερος επειδή δέν πίστευε». Άλήθεια, είναι όντως ελεύθερος όποιος δέν πιστεύει; έρωτώ. «Γιά τόν Κώστα Τσιρόπουλο ό Θεός είναι ή ίδια ή έλευθερία» (σ. 71). Και θά προσέθετα ότι ό Τσιρόπουλος παρέμενε ελεύθερος ως άπελεύθερος Χριστού (Γαλάτας 5, 1).

Θά πρέπει να έπισημάνουμε επίσης τή μεγάλη του άγάπη για τήν Έκκλησία και για όσα συντελοούνται σ' αυτήν. Παρακολουθούσε εκ του σύνεγγυς τήν εκκλησιαστική ζωή και δέν ήταν σύμφωνος πάντοτε με ένεργειες τής Διοικούσης Έκκλησίας, πού πιθανόν να προκαλούσαν τó πλήρωμα. «Οί θέσεις του συχνά είναι επικριτικές για τó ρόλο τής σημερινής Έκκλησίας» (Καλτσόγια-Τουρναβίτη σ. 70).

Άνησυχούσε ιδιαίτερα για τήν επικοινωνία τής Έκκλησίας προς τήν μεγαλύτερη μερίδα τής έλληνικής κοινωνίας. Ήθελε ό λόγος τής Έκκλησίας να βρει τó δρόμο του προς τόν καθημερινό άνθρωπο πού συναντάμε στους δρόμους αλλά και σε εκείνον πού έχει τις άμφιβολίες του περι τήν πίστιν και τήν χριστιανική άλήθεια. Ήταν αντίθετος με τή γλώσσα πού συνήθως εκφέρεται ό εκκλησιαστικός λόγος. Στα 1993 ή αξιολόγηση εκ μέρους του τής τρέχουσας θρησκευτικής (εκκλησιαστικής) γλώσσας γίνεται με τρόπο πολú αυστηρό. (Γιάννης Β. Κωβαίος, στο Χαιρετισμός στον Κώστα Τσιρόπουλο σ. 67-68).

Ο ίδιος φρόντισε να δώσει τó στίγμα του σε μιάν άλλη έκφορα του εκκλησιαστικού λόγου:

- Συνεργάστηκε στο παιδικό περιοδικό «Χαρούμενο Σπίτι» τής Αποστολικής Διακονίας τής Έκκλησίας τής Ελλάδος και συνέγραψε ό ίδιος τά Κατηχητικά Έγχειρίδια του Κατωτέρου Κατηχητικού Σχολείου (1952).
- Έντάσσεται στον κύκλο τής Κιβωτού, του «Φυλλαδίου Όρθοδόξου Διδαχής», πού έβγαζε ό Φώτης Κόντογλου (1952-1954).
- Στην ίδια γραμμή σκοπεύει και ή έκδοση του φυλλαδίου προβληματισμού τής νεότητας *Ευθύνη* (1961) καθώς και
- Η ετήσια έκδοση χριστιανικού στοχασμού με τίτλο *Χριστιανικό Συμπόσιο* (1967-1972).

Αξίζει τὸν κόπο, ὅλοι ὅσοι ἀσχολούμεθα μὲ τὴν Θεολογία καὶ τὴν μετάδοση τῶν ἀληθειῶν τῆς Ἐκκλησίας νὰ καθρεφτίσουμε τὸν λόγο μας στὸν δικό του λόγο καὶ νὰ κάνουμε τὶς ἀναγκαῖες διορθωτικὲς κινήσεις ἔτσι ὥστε τὸ τῆς Ποιμαντικῆς κέρδος νὰ μεταβαίνει πράγματι «εἰς ἅπαντα τὸν λαὸν» (πρβλ. Ι. Χρυσόστομο).

Δὲν ἦταν ὅμως μόνο τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ποὺ ἀναφέραμε ἢ μόνη αἰτία ἀνησυχίας. Μπορεῖ νὰ «ἠσύχαζε» μὲ τὴν ἔννοια ποὺ δίνει ἡ Παράδοσή μας σ' αὐτὸ τὸ ρῆμα –ἦταν ἄνθρωπος μυστικῆς προσευχῆς καὶ εὐλαβείας ὅπως εἶδαμε– ἀλλὰ δὲν ἐφησύχαζε.

Ἐδειχνε ἀμέριστο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πράξη, πράγμα ποὺ φάνηκε στὴν ἀφοσιωμένη διακονία του καὶ στὶς ἐπίμοχθες δραστηριότητες ποὺ ἀνέλαβε ὡς Γραμματεὺς κατὰ τὴν πολυετῆ θητεία του γιὰ τὴν προαγωγή τοῦ ἔργου τοῦ Φιλανθρωπικοῦ Ἰδρύματος «Προστασία Μητρικῶν Ἔργων, Σταμάτη καὶ Ἑλένης Βαφειαδάκη», (προεδρευομένου ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε Ἀρχιεπίσκοπο). Τιμήθηκε, μάλιστα, γι' αὐτὴ τὴν προσφορά, σὲ εἰδικὴ τελετὴ τὴν 16^η Δεκεμβρίου τοῦ 2014, ἀπὸ τὸν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος Κύριο Ἰερώνυμο Β', ὁ ὁποῖος τοῦ ἀπένευσε τὸν Σταυρὸ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, τὸ παράσημο τῆς ἀνώτατης τιμητικῆς διακρίσεως τῆς Ι. Α. Ἀθηνῶν.

Σ' αὐτὴ τὴν εὐσυνείδητη καὶ μὲ ὑποδειγματικὸ τρόπο ἐπιτέλεση μίας «θεσμικῆς» διακονίας συνάπτεται ἡ «ἐλεήμων» συμπεριφορά του πρὸς ὅλους καὶ ὅλα. Θὰ ἐπιχειρήσω -λόγω χρονικῆς πιέσεως- νὰ ἀναφερθῶ περιληπτικὰ σὲ κάποια σημεῖα. Ἀλλιῶς «ἐπιλείψει γὰρ μὲ διηγούμενον ὁ χρόνος» (Ἐβραῖους 11, 32).

Τί νὰ πρωτοαναφέρω;

- Τὴν οικονομικὴ στήριξη ἐνδεῶν καὶ ἀδυνάτων;
- Τὴν ἐνίσχυση καὶ προώθηση ἐργατῶν τοῦ πνεύματος καὶ τῶν γραμμάτων;
- Τὴν συμπαράσταση καὶ ἐνίσχυση ἀσθενούντων καὶ πενθούντων φίλων μὲ τὸν «ἱαματικὸ» του λόγο;
- Τὴ διατήρηση στὴ μνήμη μας τεθνεώτων φίλων μὲ τὴν τέλεση μνημοσύνων ὑπὲρ ἀναπαύσεως καὶ σωτηρίας τῶν ψυχῶν αὐτῶν; Τὴ συγγραφή καὶ τὴν ἔκδοση ποιημάτων στὴν μνήμη τους (Ἐξόδιος ὕμνος, 1998 - Μεγάλῃ Ἐβδομάδα, 1980);
- Τὴν ἰδιαίτερη στάση του ὡς πρὸς τὸ θάνατο μὲ μίαν μελέτη θανάτου ὡς μελέτη ἀναστάσεως; «Γιατὶ μέσῳ τοῦ θανάτου ἐκφράζεται ὅλη ἡ τραγικὴ οικονομία τῆς δημιουργίας» (Γιώργος Γεωργούσης στὴν Ἐκφραση τιμῆς... σ. 33).

- Τὴν μὲ κριτικὸ καὶ θετικὸ τρόπο ἀντιμετώπιση μορφῶν ἱερέων στὰ μυθιστορήματα καὶ στὰ διηγήματά του; Στὴν κριτικὴ του πάντως ἀνιχνεύεται ἡ ἀναζήτηση ἑνὸς ἐλεήμονος ποιμένα, ποὺ δὲν ἐκπροσωπεῖ μόνο τὸν Θεὸ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ ἐκπροσωπεῖ κυρίως τοὺς ἀνθρώπους ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. (*Ὁ κνηγὸς καὶ τ' ἀγρίμια* (1974), *Φαντάσματα* (1967), *Πρόσοψη*, *Μεταμόρφωση* (1992)).

Αὐτὴν τὴν ἐλεήμονα καρδιά ἑνὸς δεομένου ὑπὲρ τῶν συνανθρώπων του νομίζω ὅτι καλλιέργησε σὲ βάθος ὁ Κώστας Τσιρόπουλος στὴ ζωὴ του. Αὐτὸς ποὺ ἀγάπησε πάνω ἀπὸ ὅλα τὴ Θεία Λειτουργία καὶ τὴν ἔζησε ὡς πηγὴ ἐνδυναμώσεως καὶ ἐνώσεως μὲ τὸν Θεό, τὸν ὁποῖο ἀγάπησε βαθιά, αὐτὸς ὁ ἴδιος διακόνησε καὶ σ' αὐτό, ποὺ ὀνομάζουμε σήμερα *Λειτουργία μετὰ τὴν Λειτουργία*. Διακόνησε, δηλαδή, στὰ ἔργα τῆς ἀγάπης ποὺ ἄπτονται τῆς καθημερινότητάς μας, καθὼς καὶ στὴν ἐπίδειξη ἐλέους πρὸς τοὺς ἀδελφούς του καὶ ὅλη τὴν κτίση.

Δίπλα σὲ πολλοὺς χαρακτηρισμοὺς ποὺ κατὰ καιροὺς τοῦ ἀπένειμαν φίλοι του, ὅπως: Στυλὸς ἀκλόνητος καὶ λύχνος ἀείφωτος (Τέτσης), Οὐρανοβάτης καὶ ξάγρυπνος (Παππᾶ), Σύγχρονος διδάχος ἱερῆς παράδοσης (Ἀσημακόπουλος), Παράδειγμα Ὁρθοδοξίας (Κοντός), Ἐκφραστὴς Εὐθύνης (Γιανναράς), Εὐπατρίδης διανοητῆς (Πρέκα), Ἀπροσκύνητος στοχαστῆς (Σπυροπούλου), Ἰχνηλάτης, θηρευτῆς καὶ περάτης (Σταυρόπουλος), Ὑπνοβάτης σὲ ἐγρήγορηση (κατὰ μαρτυρίαν τῆς Παππᾶ), Μοναχικὸς καβαλάρης (Μερόπη Πρέκα), νομίζω ὅτι αὐτὸς τοῦ ἐλεήμονος, τῆς ἐλεήμονος καρδιάς, ἔτσι ὅπως τὴν περιγράφει ὁ Ἀββᾶς Ἰσαὰκ ὁ Σῦρος, ταιριάζει στὸ φίλο μας, ποὺ εἶναι μαζί μας παρῶν-ἀπῶν, σ' αὐτὴ τὴν συγκέντρωση φίλων του ἀπόψε.

Ἄς εὐχηθοῦμε, τὸ παράδειγμα ζωῆς ποὺ ἄφησε καὶ τὸ ἔργο ποὺ ἐπετέλεσε, νὰ βρεῖ συνεχιστὲς στὸν πλοῦ μὲ τὴ σχεδιά, ποὺ ὁ ἴδιος καθέλκυσε ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, γιὰ πολλὰ ἀκόμη χρόνια.

Πάρι Πρέκα, Κ. Ε. Τσιρόπουλος 1997.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

κατ' επιλογήν

Τσιρόπουλου Κώστα Ε., *Μυστικός Δείπνος*. Σχόλια στη θεία Λειτουργία, 2^η έκδοση αναθεωρημένη, Εκδόσεις Αστήρ, Αθήναι 1980, 220 σ.

-----, *Μεγάλη Εβδομάδα*. Δέηση για την ψυχή τῆς μητέρας μου Ελένης. Προμετωπίδα Κ. Γραμματόπουλου, Αθήνα Μάϊος 1980, Έκδοση εκτός εμπορίου, 36 σ.

-----, *Ανάγνωση τοῦ Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου*, Ὁ Μικρὸς Αστρολάβος/14, Αθήνα 2007, 86 σ.

Κεφαλαῖ Ἡλία, *Λάμψη καὶ γνόφος*, Νύξεις καὶ διαλογισμοὶ στὴν ποίηση τοῦ Κ. Ε. Τσιρόπουλου, Νέος Αστρολάβος/Εὐθύνη 7, Αθήνα 2011, 138 σ.

Ἀφιερώματα

Τιμὴ γιὰ τὸν Κώστα Ε. Τσιρόπουλο, ἀφιέρωμα τοῦ περ. γραφῆ, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1990, Λάρισα, 146 σ.

Ἐκφραση τιμῆς στὸν Κώστα Ε. Τσιρόπουλο, γιὰ τὴν προσφορά του στὸ ἔθνος καὶ τὸν πολιτισμὸ, συλλογικὸ ἔργο, Τετράδια «Εὐθύνης» 41, Οἱ Εκδόσεις τῶν Φίλων, Αθήνα 2015, 191 σ.

Χαιρετισμὸς στὸν Κώστα Τσιρόπουλο, συλλογικὸ ἔργο, ἐπιμ. Δημήτρης Ἀγγελῆς – Virginia López Recio – Κώστας Θ. Ριζάκης, Φωτογραφίες Βασίλης Δ. Γόνης, περ. Φρέαρ, Χαλκίδα 2016, 247 σ.

Ἀφιέρωμα στὸν Κώστα Ε. Τσιρόπουλο, Πάροδος (λογοτεχνικὸ περιοδικὸ), Λαμία 2007, σ. 1201-1336.

Ἀποχαιρετισμὸς στὸν Κώστα Ε. Τσιρόπουλο, περ. νέα εὐθύνη, τεῦχος 36-37, Ιανουάριος-Ἰούνιος 2017, Αθήνα, σ. 17-39.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εκθέτοντας τα θρησκευτικά στοιχεία στην ζωή και το έργο του Κώστα Ε. Τσιρόπουλου εννοούμε τα *χριστιανικά* στοιχεία. Βίωσε στα κατάβαθρά του μια ολοκληρωμένη πίστη και σχέση με τον Θεό. *Τὸ ἔργο του μεταποιήθηκε σὲ ἐργόχειρο καὶ ἡ ζωὴ του ὅλη ἀφιερώθηκε στὴν ἐργασία τῶν ἐντολῶν.* Ανετράφη *χριστιανικά*, αγάπησε την Αγία Γραφή. Πηγή τῆς βαθύτερης πνευματικότητός του, ὑπῆρξε ἡ ἀγάπη του καὶ ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὴν Θεία Λειτουργία. Αγαπούσε την Εκκλησία και ανησυχούσε ιδιαίτερα γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν μεγαλύτερη μερίδα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Φρόντισε συνεργαζόμενος με *χριστιανικῆς* εμπνεύσεως ἐντυπα να δώσει το στίγμα του προς αὐτή την κατεύθυνση. Ἔδειχνε ἀμέριστο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πράξη, και διακόνησε υποδειγματικά συγκεκριμένο Φιλανθρωπικό Ἰδρυμα της Ιεράς Αρχιεπισκοπῆς Αθηνῶν. Για το λόγο αὐτό του απενεμήθη ο Σταυρός του Αγίου Διονυσίου. Τον διέκρινε μια «*ελεήμων*» συμπεριφορά προς όλους και όλα. Αγάπησε πάνω ἀπὸ ὅλα τὴ Θεία Λειτουργία καὶ τὴν ἔζησε ὡς πηγή ἐνδυνάμωσης. Ο ἴδιος διακόνησε καὶ σ' αὐτό, πὸν ὀνομάζουμε σήμερα *Λειτουργία μετὰ τὴν Λειτουργία*. Δίπλα σε πολλούς χαρακτηρισμούς, αὐτός που του ταιριάζει περισσότερο εἶναι τοῦ *ἐλεήμονος, τῆς ἐλεήμονος καρδίας*.

**RELIGIOUS ELEMENTS IN LIFE AND WORK
OF KOSTAS E. TSIROPOULOS
(22.10.1930 – 23.02.2017)**

by

Alexander M. Stavropoulos

Emeritus Professor of the University of Athens

SUMMARY

Exposing the religious elements in the life and work of Kostas E. Tsiropoulos we mean the *Christian elements* specifically. He experienced deeply complete faith and contact with God. His work was transformed into a *handcraft* (*ἐργόχειρον*) and his whole life was devoted to the *work of the commandments* (*ἐργασία τῶν ἐντολῶν*). Raised Christian, he loved the Bible. The source of his deepest spirituality was his love and his involvement with the Divine Liturgy. He loved the church and was particularly concerned about the Church's communication with the largest part of the Greek society. He achieved to leave his imprint to this direction, by cooperating with Christian inspired publications. He showed undivided interest in the action and he ministered to a specific Charitable Foundation of the Holy Archdiocese of Athens. For this reason, he was awarded the Cross of Saint Dionysios. He distinguished for himself a *merciful* attitude towards everyone and everything. He loved above all the Divine Liturgy and he experienced it as a source of strength. He ministered to what we call it today, *Liturgy after Liturgy*. Next to a lot of characterizations, the one that suits him best is that of merciful, of a merciful heart (*ἐλεήμων καρδιά*).